

Willibald Russ při dokončování horní části národopisných kamen.

Nově instalovaná národopisná kamna ze sbírky Muzea Cheb

Michaela Bäumlová, Muzeum Cheb

Rozsudkem Okresního soudu v Karlových Varech vyneseným na podzim 2018 skončil vleklý, z právního i mravního hlediska problematický spor mezi Karlovarským krajem, potažmo Muzeem Cheb, a městem Loket o keramická kamna s národopisnými motivy. Ta byla zhotovena v letech 1941–1944 z popudu etnografa Josefa Haniky (1900–1963) sochařem a keramikem Willibaldem Russem (1888–1974)^[1] pro

chebské národopisné muzeum (Museum für Volkskunde).^[2] Soud Russova kamna (od roku 1982 pod inventárním číslem KP 2204 náležející do sbírky chebského muzea, které je zachránilo před zničením) přičkl Muzeu Cheb jako právnímu nástupci po roce 1945 zrušeného národopisného muzea, jehož dochované exponáty spravuje.^[3] Výsledek soudní pře otevřel cestu restaurování tohoto sbírkového předmětu, toho

^[1] Naroděn v roce 1888 v Schöfeldu (dnes Krásno), zemřel v roce 1974 v německém Merkershausen. Průřez Russovou tvorbou a jeho životopisný medailon přináší publikace–výstavní katalog Černý (2004).

^[2] K této jen krátce existující instituci stručně viz Bäumlová (2018, 2019).

^[3] Ke vzniku národopisných kamen a jejich osudům až po současnost viz Bäumlová (2018).

času instalovaného v expozici kamnářství na chebském hradě, jenž byl až do konce roku 2011 rovněž spravován muzeem. Od listopadu 2022 tento jedinečný artefakt nově zdobí etnografickou část expozice Muzea Cheb.

Rozměrná kamna tvaru hranolu se zkosenými hranami jsou zhotovena z hrubozrnného keramického materiálu opatřeného glazurou. Spodní, nosnou část tvoří hluboké, z formy zhotovené kamnové kachle. Horní část tělesa zdobená reliéfy byla vymodelována vcelku jako monumentální sochařské dílo a poté rozřezána na díly upravené do podoby kachlů. Konzole na zkosených nárožích a na průčelí zdobí figurální plastiky. Kamna měla být v národopisném muzeu osazena na 45 cm vysoký zděný sokl a doplněna dřevěnou kamnovou lavicí, uvnitř mělo být instalováno elektrické topné zařízení, aby vedle funkce estetické a didaktické plnila i funkci praktickou. V této Hanikou a Russem zamýšlené podobě nebylo dílo nikdy realizováno. Roku 1944 jeho instalaci znemožnila válka. Později chyběly potřebné podklady, finance i vůle, otopné těleso bylo navíc po roce 1945 ztraceno.

V barokních katakombách chebského hradu keramická část kamen vyztužená cihlovým jádrem spočívala přímo na dlažbě (bez zděného soklu), jednotlivé kachle byly pospojovány cementem. Počátkem roku 2020 proběhlo její profesionální demontování, po němž následoval převoz veškerých součástí do ateliéru restaurátorky Sylvie Antony Čekalové. Zde byly jednotlivé díly v letech 2020–2021 mechanicky a za pomoci zábalů zbaveny cementových nánosů a poté i nežádoucích krust, které se na jejich povrchu vytvořily v ne zcela vyhovujících klimatických podmínkách katakomb, a zbytků pojiv, v minulosti užitých k lepení poškozených prvků. Rozbité kachle a figury byly po očištění sceleny, uvolněné glazury fixovány k podkladu, poškození povrchu retušována za pomoci vhodně zvolených glazur (sklovitých

▲ Hrubozrnný materiál patrný na lomu poškozených figurek z reliéfu „Plundrování“.

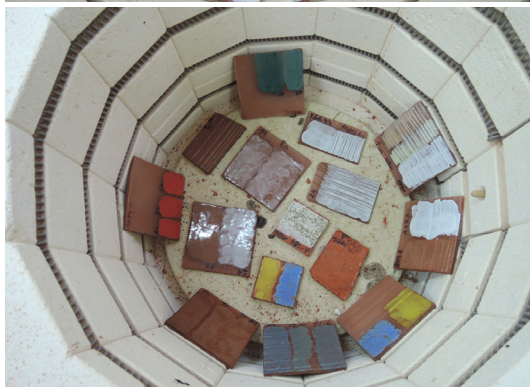
◀ Odborná demontáž kamen na chebském hradě – stav na počátku února 2020.

povlaků) a engob (řidkých keramických hmot vytvářejících matný či pololesklý povlak). Na základě fotodokumentace pořízené v době vzniku kamen, nyní laskavě poskytnuté vedením Egerland-Museum Marktredwitz, byly Sylvou Čekalovou vymodelovány náhrady hlav i celých figurek lidí a zvířat, v minulosti ulámaných a zcizených vandaly, proporčně a tvarově co nejvíce odpovídající ztraceným originálům. Pro tyto části bylo zvoleno opticky nerušící barevné tónování bez glazování, při bližším pohledu umožňující jejich identifikaci jako nově doplněných prvků.

Pro instalaci restaurovaných kamen určených původně pro rozlehlou přízemní prostor s vysokým stropem, dávající předmětu možnost plně vyniknout, vedení Muzea Cheb zvolilo expoziční místnost v patře domu náměstí Krále Jiřího z Poděbrad 492/3 s relativně nízkým stropem zdobeným freskou. Statické zajištění prostoru si vyžádalo podepření stropu místnosti o patro níže sloupem a umístění kamen velmi blízko zdi oddělující domy č. 492/3 a 493/4. Namísto 45 cm vysokého zděného soklu bylo pro kamna Ing. arch. Martinem Plevným navrženo dřevěné pódium s trámovou konstrukcí roznášející váhu rozměrného předmětu, na němž teprve spočívá 38 cm vysoký zděný sokl. Takto osazená kamna doplněná novou etnografickou instalací byla v listopadu 2022 prezentována veřejnosti, s tím, že kamnová lavice, úprava soklu imitující prkennou podlahu a skleněná bariéra bránící vandalskému poškození předmětu budou dokončeny v budoucnu. Elektrické otopné těleso uvnitř kamen chybí, předmět plní pouze roli exponátu.

Na třech jeho pohledových stranách se nachází 16 popisky označených scén lidových zvyků a svátků rodinných či církevních zasazených na Plzeňsko, Karlovarsko, Loketsko, Chebsko nebo do západního Pošumaví. Na jedné z bočních stran jsou to „Rocknstubm“ (práštky), „Weihnacht“ (Vánoce), „s Neia Gâua“ (Nový rok) a „Fosnat“ (masopust). Na průčelí

- ▶ Zkoušky glazur a engob před výpalem a po něm. Porovnávání zkušebních vzorků s barevností poškozeného římsového kachle.

Zadní strana kachlu tvořícího spodní část scény „Tanec kolem májky“ před odstraněním cementu a po něm.

se nacházejí „Summadokn“ (obchůzka děvčat s Létem), tanec kolem májky neopatřený popiskem, nýbrž úryvkem skladby *Für unna Hoamat älls*, dále „Tãudastrog“ (vynášení Smrtky chlápce), „Austnreit“ (mužská velikonoční jízda před mší o Zmrtvýchvstání Páně), „Kãnasfeiarl“ (svatojánský oheň), „Da Eldansegn“ (rodičovské požehání snoubencům), „Da Kammawogn“ (plundrování, tj. převoz nevěstiny výbavy) a „Di Kindstaf“ (domácí oslava křtu, pohoštění kmotrů, porodní báby a nejužší rodiny po návratu z kostela). Na druhé z krátkých bočních stěn jsou umístěny „Sichliach“ (příjezd posledního vozu se sklizní ozdobeného věncem z klasů a květů, po němž následovala modlitba a obřadní odložení kos a srpů), „s Ertekranz“ (proslovem nebo písničkou provázené předání dožinkového

věnce hospodáři před pohoštěním, které připravil pro sekáče a děvečky, „Drischlliach“ (vhazení slaměného panáka do stodoly tomu, kdo byl o domlatu hotov jako poslední, a ve vsi byl pak po celý rok terčem posměchu) a „Kirwa“ (posvícení s taneční zábavou).

Celkem 20 doprovodných polopostav rozmístěných mezi scénami představuje převážně ženy s různými úpravami vlasů a typy vlasových pokrývek (čepce, rozličně vázané šátky). Na konzolích osazených 14 párů figur předvádí venkovský oděv 19. a 1. třetiny 20. století z někdejších jazykově německých enkláv jižního a severního Plzeňska, Tachovska, Karlovarska, Loketska a Chebska. Zastoupeny jsou oděvy pracovní (selský pár na průčelí v šatech z Russovy současnosti), sváteční, svatební (páry z Loketska a užšího Chebska) a smuteční (pár z okolí Chebu z přelomu 18. a 19. století), vedle letních i oděvy zimní (pár stařečků z jižního Plzeňska). Architektura, rekvizity (nábytek, otopná tělesa, svítidla, nádobí, hudební nástroje atp.) a především oděvy a oděvní doplňky zachycené v plastické výzdobě kamen udivují svým detailním provedením a historickou věrností. Za předlohy při jejich hotovení posloužily autenticky dochované předměty a stavby, dobová barevná vyobrazení (např. ilustrace chebského kriminálního rady Josepha Sebastiania Grünera z 1. čtvrtiny 19. století) a rozsáhlá národopisná fotodokumentace, již v regionu na samém počátku 20. století provedl karlovarský pedagog, literát a vlastivědný badatel Josef Hofmann (1858–1943). Díky němu známe v některých případech nejen původ, ale dokonce i jméno „modelů“ či adresu příslušného stavení.

Kolem výše zmíněných scén se vine 63 nápisových pásek s texty psanými egerlandským nářečím: úryvky lidových tanečních a občůzkových písniček a žertovných popěveků, pořekadly a příslovími. Volnou plochu mezi figurálními prvky zaplňují lehce naivní rostlinné motivy (obilné klasy, květiny, větévky s plody nebo květy). Římsy horní části a některé z hlubokých kachlů spodní části nesou stylizovaný osobní znak Williho Russe se signaturou a vročením „1941“, znak sudetské župy a 71 dalších znaků, jež měly reprezentovat města

a městečka rozsáhlého národopisného Chebska (Egerland). Mezi ně však bylo tvůrcem omylem vřazeno i několik znaků sídel ležících mimo region či znaků náležejících šlechtickým rodům. Posledním prvkem reliéfní výzdoby kamen je série portrétních maskaronů umístěných v horní části a představujících snad skutečné osoby. Zadní strana kamen nyní přisazená ke stěně je stejně jako jejich strop prosta jakékoli výzdoby.

Na závěr se sluší upozornit na několik výročí. Půvabná keramická učebnice národopisu a doklad umu tvůrce i konzervátorů a restaurátorů oslaví v roce 2024 pomyslné 80. narozeniny. V příštím roce si také chebské muzeum připomene 150. výročí zpřístupnění veřejnosti a zároveň uplyne 50 let od úmrtí Williho Russe. ■

Nové náhrady ztracených hlaviček postav ze scény „Posvícení“ položené na zvětšené historické fotografii. Detail poškozeného reliéfu „Plundrování“ s domodelovanými figurkami dětí a psa. Všechny fotografie ze sbírky Muzea Cheb.

Literatura:

- Bäumlová M. (2018): A jedra háut sa Hãimat gern. Kamna pro chebské národopisné muzeum. – Sborník Muzea Karlovarského kraje 26: 81–125.
- Bäumlová M. (2019): Gindelyho národopisná kolekce ve sbírce Muzea Cheb. – Sborník Muzea Karlovarského kraje 27: 49–91.
- Černý Z. (2004): Willi Russ. Sochař a keramik. Bildhauer und Keramiker (1888–1974), Cheb, 63 pp.

Národopisná kamna. Stav v roce 2004.
Foto Michal Mráka.

